



Arkeologiska Institutionen
Stockholms Universitet

NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

Verksamhetsberättelse
1 juli 1990 - 30 juni 1991

NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

1 juli 1990 - 30 juni 1991

1. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria

I föregående verksamhetsberättelse publicerades en historik över Gunnar Ekströms professur 1979-1988. Historiken kompletteras här med en kort beskrivning av ämnets innehåll. Vad är numismatik och penninghistoria?

Ämnet är universellt. Numismatik och penninghistoria omfattar betalningsväsendets uppkomst och utveckling i alla länder och under alla tider inklusive nutid. Man blev starkt påmind om detta förhållande under den stora internationella numismatiska kongress som ägde rum i Bryssel i början av september 1991 (Numismatiska forskningsgruppens deltagande i kongressen kommer att behandlas närmare i verksamhetsberättelsen för läsåret 1991-1992).

Bland kongressens 24 sektioner, därav flera med underavdelningar, kan nämnas Grekiska mynt, Grekiska kejsartidsmynt, Romerska mynt, Keltiska mynt och Bysantinska mynt. Medeltidens mynthistoria var uppdelad på Balkan, Västeuropa och Vikingatid. Med "Vikingatid" avses de myntsorter, huvudsakligen arabiska, tyska, engelska och skandinaviska, som hittas i de nordiska ländernas vikingatida myntfynd. Därtill kom sektioner för Indiska, Islamiska, Ottomanska, Kinesiska och Asiatiska mynt samt för Primitiva betalningsmedel och för Sedlar. Stor uppmärksamhet ägnades de viktiga specialområdena haltanalys, präglingsteknik, statistik och databehandling.

Inom humaniora är numismatiken ett tvärvetenskapligt ämne med såväl arkeologisk/historisk som språketenskaplig och samhällsvetenskaplig anknytning. Men dessutom är numismatiken i hög grad beroende av matematisk-naturvetenskapliga metoder som haltanalys, statistik och databehandling. Den moderna numismatikens centrala forskningsmetod, den jämförande stampanalysen, är en objektivt registrerande naturvetenskaplig metod, tillämpad på ett humanistiskt ämnesområde. Men ämnet numismatik och penninghistoria rymmer flera paradoxer än så. Ämnet är mycket gammalt, det har existerat som vetenskap sedan renässansen. Ändå återstår många nästan helt outforskade områden, särskilt inom den västeuropeiska och orientaliska medeltidsnumismatiken.

I Sverige finns ett av de värdefullaste numismatiska forskningsmaterial som existerar, nämligen de jordfunna mynten. I många andra länder har motsvarande material helt eller delvis skingrats, främst på grund av bristande fornminneslagstiftning. Därtill kommer de speciella förhållanden som rådde under vikingatiden och som medfört att särskilt Gotland är överrikt på jordfunna mynt.

Det är för epoker med sparsamma eller obefintliga skriftliga källor som det numismatiska forskningsmaterialet är särskilt betydelsefullt. Det naturliga huvudområdet för numismatisk forskning och undervisning i Sverige är de jordfunna mynten, särskilt från vikingatid och medeltid. Nytt material tillkommer ständigt genom utgrävningar och genom slumpvis påträffade fynd.

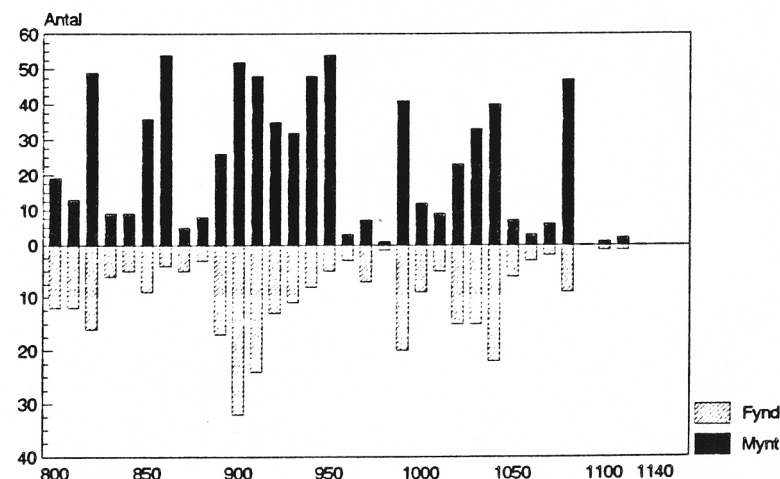
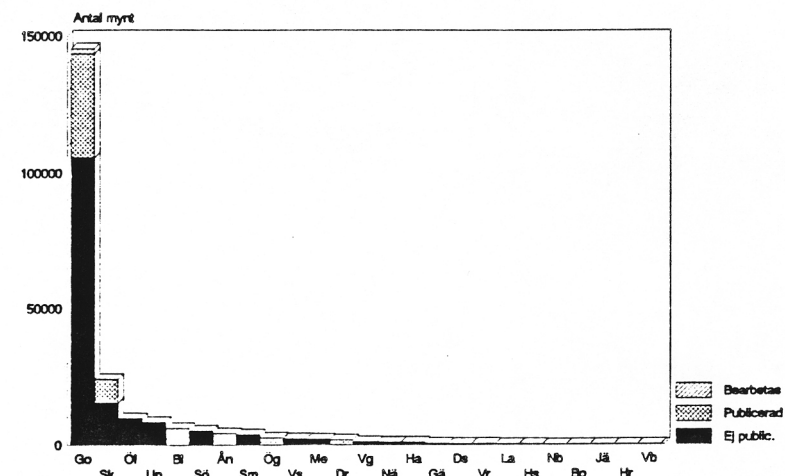
Under de senaste åren har Numismatiska forskningsgruppen kunnat glädja sig åt ett markant ökat intresse för ämnet och dess forskningsresultat, inte minst i tvärvetenskapliga sammanhang.

2. Forskning och publicering

Gunnar Ekströms professur är en forskningsprofessur med begränsad undervisningsskyldighet. Både professor och forskarassistent är anställda vid HSFR. Under året har forsknings- och publiceringsverksamheten koncentrerats till två huvudområden, vikingatiden och sturetiden.

Arbetet med *vikingatidens mynthistoria* tillhör det internationella forskningsprojektet Mynt från vikingatiden funna i Sverige, startat 1949, vanligen benämnt CNS-projektet efter begynnelsebokstäverna i de tre första orden i huvudpublikationens latinska namn. För projektets ändamål och organisation hänvisas till föregående verksamhetsberättelse.

Inom projektet utgör de anonyma skandinaviska mynten från mitten av 990-talet och några decennier framåt alltjämt en otillräckligt utforskad



Det övre diagrammet visar dels hur antalet vikingatida mynt fördelar sig på landskap, dels hur de åtta hittills utkomna volymerna i CNS-projektets huvudserie fördelar sig geografiskt och kvantitativt. För närvarande bearbetas materialet från Akeböck, Gotland (Go), Blekinge (Bl) och Ängermanland (Än).

Det nedre diagrammet visar den kronologiska fördelningen av gravfunna mynt beräknad efter t.p.q. Totalt 873 mynt från 415 gravar har registrerats. I några fall utgör de gravfunna mynten depåer med upp till 51 mynt - därför kan långa staplar för antal mynt på diagrammet motsvaras av korta staplar för antal gravar. Fram till mitten av 900-talet speglar antalet fynd ganska väl de arabiska myntens präglingstid med flest fynd i början av 900-talet. Från slutet av 900-talet upphör denna korrelation. Bruket att lägga mynt i gravar fortsätter under hela 1000-talet.

Källa: Kenneth Jonsson, *Finds of Viking-Age Coins in Sweden*.

myntgrupp. Just detta källmaterial, Olof Skötkonungs och Knut den stores myntning i främst Sigtuna och Lund, rymmer en del av svaren på de nu mycket aktuella frågeställningarna om de skandinaviska statsbildningarnas omfattning och karaktär under vikingatidens slutskede. Brita Malmer har under läsåret förberett en andra volym om skandinaviska Ethelred-imitationer, *Scandinavian Coinages c. 1005-20*. (Den första volymen, *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*, publicerades 1989).

Stampbaserad bestämning av varje enskilt mynt i materialet är den ena grundstenen i modern numismatisk forskning. Den andra grundstenen är kvantitativ analys av de väldiga föremåls mängder det ofta rör sig om - mer än 220 000 mynt från vikingatiden har påträffats inom nuvarande Sverige. Under läsåret har Kenneth Jonsson ytterligare kompletterat sin stora monografi, *Finds of Viking-Age Coins in Sweden*, en databaserad genomgång av samtliga ca 2 200 svenska myntfynd från vikingatiden, gravfynd och ensamfunna mynt inräknade. I detta verk kan den totala myntmassans spridning i tid och rum studeras långt mera i detalj och ur flera synvinklar än vad som tidigare varit möjligt.

En stor del av arbetet inom CNS-projektet har ägnats de mer än 4 000 tyska mynten i depåfyndet från Johannishus, Blekinge. Med slutår 1120 hör Johannishusfyndet till den yngsta gruppen av vikingatida depåfynd. Det innebär att många mynt i fyndet hunnit cirkulera hundra år eller längre före nedläggningstiden. Inom CNS-projektet läggs stor vikt vid att redovisa myntens cirkulationsspår. Statistisk bearbetning av cirkulationsspåren är ett viktigt hjälpmedel när det gäller att klargöra myntströmmarnas riktning och intensitet. I publikationerna anges för varje mynt bl. a. antalet probémärken, 'pecks'. Enligt en allmän regel har mynten i ett fynd färre pecks ju yngre de är, d.v.s. ju kortare tid de har cirkulerat. Avvikelser från denna allmänna regel ger intressant information om cirkulationsstörningar av olika slag. Det mycket tidskrävande och fysiskt ansträngande arbetet att notera cirkulationsspåren i det sena Johannishusfyndet har under läsåret utförts av Eva Klotz. Hon har dessutom biträtt med bestämningsarbetet och kontinuerligt för varje mynt matat in bestämning och övriga data i CNS-projektets databas.

I det samlade svenska materialet på mer än 220 000 mynt är närmare 70 000 sasanidiska, arabiska och volgabulgariska. Många av de arabiska/islamiska mynten är mer eller mindre skickliga imitationer av de officiella mynten. Problematiken är i princip densamma som för de skandinaviska Ethelredimitationerna och kan endast lösas genom stampstudier. Gert Risplings forskning har visat att de islamiska imitationerna i skandinaviska fynd huvudsakligen framställts på volgabulgariskt område. Under läsåret har Gert Rispling fortsatt arbetet med sin omfattande katalog över den imitativa myntningen under 800- och 900-talen.

Sturetidens myntning utgör den medeltida svenska myntningens slutskede liksom Sigtunamyntningen är dess början. Antalet valörer uppgår nu till tre, örtug, halvörtug och penning. Därtill förekommer försöksmyntning med stormynt. Under läsåret har detta mycket annorlunda forskningsprojekt drivits ett stort steg framåt mot publicering. Forskningsmaterialet består av omkring 19 000 bevarade hel- och halvörtugar som skall redovisas, huvudsakligen på stampnivå. Liksom i CNS-projektet används registrering och bildlagring i databas. Under läsåret har Inger Hammarberg lagt in hela stampkatalogen samt större delen av fyndkatalogen på dator. Hon har dessutom videofotograferat och bildlagrat ungefär två tredjedelar av materialet till publikationens planschdel.

3. Undervisning

Det långsiktiga målet för verksamheten vid Numismatiska forskningsgruppen är inrättande av en universitetsprofessur i numismatik och penninghistoria, omfattande såväl grundundervisning som forskarutbildning. Det ringa antalet undervisningstimmar för HSFR-professorer tillåter emellertid inte mera omfattande kursverksamhet, särskilt inte på grundkursnivå. Redan nu finns dock möjlighet att skriva C-uppsats i arkeologi med numismatisk inriktning samt att, under vissa förutsättningar, bli antagen som doktorand i numismatik, få forskarhandledning vid Numismatiska forskningsgruppen och disputerar i ämnet numismatik och penninghistoria.

Kenneth Jonsson har svarat för de numismatiska avsnitten av grundkurs A och AB vid Arkeologiska institutionen samt medverkat i distansundervisningen på Gotland. Han har vidare lett övningar i numismatisk teori och metod.Handledningsarbetet på forskarnivå har delats av Brita Malmer och Kenneth Jonsson.

4. Konferenser och andra engagemang

Visby, 6-7 sept. 1990. Gotlands Fornsal. *Informationsteknologi för museer*. Jonsson.

Stockholm, 20-24 sept. 1990. Arkeologiska Forskningslaboratoriet. *Applications of Scientific Methods in Archaeology*. Jonsson (demonstration av ny metallsökare), Malmer.

Mainz, 15-18 okt. 1990. Römisch-Germanisches Zentralmuseum. *Kolloquium zu deutschen Münzen der sächsischen und salischen Zeit (Dannenbergs-Kolloquium)*. Hammarberg, Jonsson, Klotz, Malmer. Föreläsningar: The routes for the importation of German and English coins to the Northern

Numismatics, vol. 2:1, 1990, s. 13-16.

Jonsson, Malmer och Rispling medarbetar i Nationalencyklopedin fr. o. m. band 4.

Förkortningar

Fv - *Fornvännen* (Stockholm)

SNT - *Svensk Numismatisk Tidskrift* (Stockholm)

9. Numismatiska forskningsgruppen 1/7 1990 - 30/6 1991

Besöksadress: Sandhamnsgatan 52 A, nb.

Postadress: c/o Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm.

Telefon: 783 94 00 (växel).

Telefax: 662 17 68.

Föreståndare: professor Brita Malmer, tel. 783 94 40.

Mölndal vändplan 6, 181 61 Lidingö, tel. 766 49 44.

Hammarberg, Inger, FK, antikvarie, tel. 783 94 34.

Stockholmsvägen 45, 181 32 Lidingö, tel. 765 84 49.

Jonsson, Kenneth, FD, docent i numismatik och penninghistoria, tel 783 94 41.

Lyckebyvägen 7, 121 50 Johanneshov, tel. 659 82 60.

Klotz, Eva, FK, antikvarie, doktorand, tel. 783 94 28.

Wollmar Yxkullsgatan 48B, 118 50 Stockholm, tel. 669 23 08.

Rispling, Gert, FK, JK, antikvarie, doktorand, tel. 783 94 37.

Hangarvägen 1, 183 61 Täby, tel. 756 56 62.

Eva Klotz, som deltagit i forskningsgruppens arbete sedan höstterminen 1988, slutade sin anställning den 30 juni 1991.

8. Tryckta skrifter 1/7 1990 - 30/6 1991

Kenneth Jonsson

Recension av J.J. North, Edwardian English silver coins 1279-1351. *Fv* 1991, s. 61-62.

Skattfyndsprojektet 1990. *Ur den gamla gotländska jorden. Glimtar från arkeologiska undersökningar* (red. I. Österholm). Visby. S. 34-36 (tills. med Majvor Östergren).

Brita Malmer

Bengt Thordeman. 22 September 1893 - 24 March 1990. *Commission Internationale de Numismatique, Compte Rendue* 37, 1990, s. 34-36.

What does coinage tell us about Scandinavian society in late Viking Age? *From the Baltic to the Black Sea. Studies in medieval Archaeology* (ed. D. Austin & L. Alcock), 1990, s. 157-167.

On Scandinavian Quatrefoil Imitations. *Spink Numismatic Circular*, XCVIII:9, s. 308-309.

Bertil Centerwall 18.5.1920 - 16.1.1991. *SNT* 1991:3, s. 57.

En skandinavisk Long Cross/Quatrefoil-imitation i Årstadfyndet. *NNF-NYTT. Norsk numismatisk tidskrift* 1991:1, s. 27-30.

On the Early Coinage of Lund. *People and Places in Northern Europe 500-1600* (ed. I. Wood & N. Lund), 1991, s. 187-196.

Kung Olofs mynthus i kvarteret Urmakaren, Sigtuna. Med bidrag av J. Ros och S. Tesch. Sigtuna museers skriftserie 3, 1991.

Gert Rispling

Nytt Mecka för arabiska mynt. *SNT* 1990:7, s. 148-151.

Ulla S. Linder and Numismatics Pioneers in Islamic Numismatics. *Yarmouk*

Lands in the Viking Age (Jonsson); Methodological problems in editing and evaluating the Swedish Viking-Age coin hoards (Malmer).

Riga, 22-26 okt. 1990. Institute of History of Latvian Academy of Sciences. *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter*. Jonsson, Malmer. Föreläsningar: Hoards and single-finds from the middle and northern Baltic Sea region c. 1050-1150 (Jonsson); On some Scandinavian elements in the Eversmuiza and the Kolodezski hoards (Malmer).

Stockholm, 11 nov. 1990. Medeltidsseminariet i Stockholm. *Miljö och livskvalitet under vikingatid och medeltid*. Malmer.

Uppsala, 22 mars 1991. Projektet Sveriges kristnande. *Kristnandet i Möre*. Jonsson (opponent på föreläsning av H. Klackenborg om myntfynd i kyrkor).

Oslo, 6-7 april 1991. Det Norske Videnskaps-Akademi. *Numismatica The-saurica*. Hammarberg, Jonsson, Malmer.

Tübingen, 27-28 april 1991. Oriental Numismatic Society. *Internationellt seminarium om islamiska mynt*. Rispling.

Lundsbrunn, 2-3 maj 1991. Projektet Sveriges kristnande. *Kultkontinuitet och trosskifte*. Malmer.

Stockholm, 5 juni, 1991. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. *Det arkeologiska massmaterialet*. Jonsson, Malmer.

Tönsberg, 7-9 juni 1991. *Nordisk Numismatisk Unions möte*. Malmer. Föredrag: Kung Olofs mynthus i Sigtuna.

Köpenhamn, 12 juni 1991. Århus universitet. *Östersjöområdets samfunds-og kulturudvikling fra Kr.f. til ca 1200*. Jonsson. Föreläsning: Kontakter under vikingatid och tidig medeltid inom Östersjöområdet baserade på myntfynd.

Bland populärvetenskapliga föreläsningar för Svenska Numismatiska Föreningen och andra numismatiska föreningar kan nämnas "Nya rön om 1100-talets svenska mynthistoria" (Jonsson), "Vikingatida mynt i Sverige" (Jonsson) och "Kung Olofs mynthus" (Malmer).

Inger Hammarberg och Gert Rispling studerade sturetidsmünt resp. arabiska mynt i myntkabinettet i Helsingfors den 2-3 december 1990. Kenneth Jonsson medverkade med föredrag om åtgärder mot skattplundring med metallsökare vid Riksantikvarieämbetets och statens historiska museers informationsdag i Kalmar den 25 sept. 1990. Den 21 febr. 1991 deltog Kenneth Jonsson i möte med det skattfyndsprojekt som organiseras av

länsstyrelsen i Kalmar län i samarbete med Kalmar läns museum och som framför allt avser efterundersökningar på Öland. Gert Rispling deltog 2-3 maj 1991 i det årliga mötet i Tübingen mellan det internationella sakkunnigrådet och representanter för universitetet i Tübingen angående den numismatiska verksamheten vid universitetets Forschungsstelle für Islamische Numismatik.

Brita Malmer var redaktör för CNS-projektets båda publikationsserier, CNS-serien och Commentationesserien. Kenneth Jonsson och Brita Malmer redigerade tillsammans Nordisk Numismatisk Årsskrift 1991.

5. Datorisering och forskarservice

Genom generösa bidrag från Gunnar Ekströms stiftelse har Numismatiska forskningsgruppen successivt datoriserats. Ett par av datorerna har mycket stor kapacitet. Databasen för vikingatida mynt innehåller uppgifter om ca 30 000 mynt. Motsvarande siffra för medeltida mynt är 19 000. Databasen för vikingatida fynd omfattar 4 800 fynd från hela Nordeuropa. För medeltiden är 116 fynd inlagda i databasen. Jämfört med närmast föregående läsår är ökningen ca 29 000 mynt, vikingatida och medeltida, och mer än 1 400 fynd, siffror som direkt avspeglar forskningsgruppens tämligen intensiva arbetstakt.

Den stora databasen innebär en väsentlig arbetsbesparing för alla som forskar inom de berörda områdena. Fynduppgifter, myntbestämningar och annan information syns omgående på datorskärmen. Tidigare kunde det ta dagar eller veckor att leta sig fram till motsvarande uppgifter - om uppgifterna överhuvudtaget fanns att tillgå utan egen omfattande forskningsinsats. Databasen är ju nämligen inte bara en teknisk förbättring. Den är också resultatet av de senaste årens ansevliga arbete inom Numismatiska forskningsgruppen.

Den snabbt växande databasen är en stor tillgång men medför samtidigt problem. Efterhand som kännedomen om databasen sprider sig ökar efterfrågan på information från densamma. Bland institutioner och projekt som fått uppgifter ur databasen kan nämnas Ortnamnsarkivet i Uppsala, Lunds universitets historiska museum och Projektet Sveriges kristnande.

Belysande är den roll som databasen kommit att spela i ett amerikanskt forskningsprojekt som syftar till en publicering av samtliga fynd av islamiska mynt från tiden 700-1100, alltså även fynd från Baltikum, Ryssland, Orienten och Medelhavsområdet. Gert Rispling och Kenneth Jonsson påtog sig arbetet att under två veckor hjälpa den främste specialisten inom området, professor Thomas Noonan, University of Minnesota, med framtagning av

uppgifter ur databasen och ur forskningsgruppens arkiv.

Problemet gäller *inte* frågan om att lämna ut forskningsmaterial eller ej. Materialet i databasen är fritt. Problemet gäller arbetstiden. Med den förutsebara, ökande efterfrågan på uppgifter ur databasen, blir forskningsgruppens behov av en sekreterare snart akut. Sekreteraren bör vara kunnig i databasens hantering och bland annat ha till uppgift att ge allmän forskarservice. För närvarande finns ingen sekreterare. Allt servicearbete till externa intressenter utförs av professorn, forskarassistenten eller annan kvalificerad forskare. Den avsevärda tid som detta servicearbete kommer att ta i anspråk borde i stället få ägnas undervisning och egen forskning.

6. Biblioteket

Genom medel från Gunnar Ekströms stiftelse kompletteras biblioteket successivt. Under läsåret har antalet titlar ökat med 148. Liksom tidigare har bibliotekets orientaliska del prioriterats. Särskilt kan nämnas:

J. Walker, *A Catalogue of the Muhammadan Coins in the British Museum. I: Arab-Sassanian coins* (1941, nytr. 1967). II: Arab-Byzantine and Post-Reform Umayyad coins (1956) och M. Mitchiner, *Oriental Coins and their Values, I-III* (1977-79).

Numismatiska forskningsgruppen är prenumerant på det gedigna tyska uppslagsverket *Lexikon des Mittelalters*, som hunnit till band 5, del 6, Kiev-Konrad. Varje band innehåller drygt 2000 tvåspaltiga tätttryckta sidor. Verket är ett värdefullt komplement till Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid som tidigare kunnat förvärfvas till biblioteket.

Nationalencyklopedin, 1-5, har donerats till Forskningsgruppens bibliotek av bokförlaget Bra Böcker.

7. Personalia

Brita Malmer kvarstår i tjänst t.o.m. 30 juni 1992.

Till den ledigförklarade HSFR-professuren i numismatik och penninghistoria hade, då ansökningstiden utgick den 23 april 1991, endast en sökande anmält sig, docent Kenneth Jonsson.

Till sakkunniga har utsetts professor Gert Hatz, Hamburg, dr Michael Metcalf, Oxford, och professor Kolbjörn Skaare, Oslo.